
Az IBM az 50-es , 60-as években Magyarországon

Jövőre hatvanadik születésnapját ünnepli Magyarországon az IBM, amely 1947 óta IBM Magyarországi Kft. néven működik. Az 1950-től a 60-as évek végéig tartó korszakban a cég fő profilja az irodatechnika, az írógépek és másológépek mellett a lyukkártyás rendszerek forgalmazása volt, de erre az időszakra tehető az első, a mai értelemben vett IBM elektronikus számítógépek hazai megjelenése is.

készítette: Straub Elek , az IBM Magyarországi Kft vezérigazgatója

Hőskor dióhéjban

Az 1950-es években, s főleg annak második felében az adatfeldolgozásban a lyukkártya játszotta a főszerepet. Ez volt az adathordozó és a programokat kapcsolótáblákba rögzítették. Ezidő tájt az ún. IBM 077 típusjelű kártyarendező gépek, IBM D11 típusú tabulátorok/táblázógépek, továbbá az IBM 601-es szorzógépek voltak a meghatározók. Ez utóbbi számkorongokat állított be és azokon lehetett leolvasni az eredményeket.

Az adatrögzítés lyukkártyába való lyukasztással először még kézi, később automatikus működtetésű berendezésekkel történt (IBM 011-es lyukasztó: kézi kártyabeolvasás; IBM 016: motoros kártyabehúzás).

Az idősebb generáció még emlékszik azokra a hős időkre, amikor az adatrögzítést végzők manuálisan rakták be a lyukkártyákat a lyukasztó gépbe és szinte kézi erővel kellett átlyukasztani a bizonylatokról átvitt adatokat. Az ellenőrzés úgy történt, hogy egy - a rögzítést végzőhöz képest - másik személy kézzel ellenőrizte a billentyűzeten keresztül a rögzített adatok helyességét. Ezek az ellenőrző gépek IBM 051, illetve IBM 056-os (motoros kártyabeállítású) gépek voltak. Ezen művelet után kerülhetett sor a kártyákba rögzített adatok *rendezésére*, mégpedig az IBM 077 típusú rendezőgépek segítségével. Készülhettek "számítások" az IBM 601 típusú szorzógépén is. Ezt tulajdonképpen egy elektromechanikus kalkulátornak lehet felfogni.

Nagy fejlődést hozott az akkor Budapest, V. kerületében, a Vécsey u. 4. szám alatt működő IBM hazai képviseletének életében az 1960. évi *népszámlálás*, amely négy évig tartott. Ehhez az IBM szolgáltatott - mégpedig lízing formában - "számítógépeket", amelyeket kb. 70-75 db lyukasztógép és ellenőrzőgép támogatott a lyukkártyás adatrögzítés során. Összesen 45 darab "nagyobb" IBM számítógép végezte a lyukkártyák feldolgozását (helyileg Budapesten, az akkori Kun Béla téren, a volt Ludovika épületében). Az adatrögzített anyagok feldolgozása a következő főbb fázisokban történt:

~ hét darab IBM 082-es típusú *rendezőgép* szedte, válogatta szét meghatározott szempontok szerint az anyagot, 1000 kártya/perc sebességgel;

~ a következő fázis az úgynevezett *statisztikai szortergép* alkalmazása volt, amelyből 5 darabot használtak fel a népszámlálásnál; ezek IBM 101 típusok voltak, feldolgozási sebességük 1000 kártya/perc volt. A gépek összegszámolási funkcióval rendelkeztek, két íróművel voltak ellátva, amelyek mindegyike egyszerre két táblázaton rögzített összegeket.

Ugyanakkor az összegsorról két hozzákapcsolt lyukkártyalyukasztón összegkártyát is készítettek, amely a további feldolgozások alapját képezte; az *összeglyukasztók* IBM 534 típusúak voltak;

~ az összegkártyák további feldolgozásra kerültek az IBM 077 *rendezőgépen*, amelyek bizonyos, előre megadott szempontok szerint összeválogatott sorrendet is figyeltek;

~ egyéb összegtáblázatok, kimutatások készültek az IBM 416 típusú *numerikus táblázógépen* és az IBM 421 típusjelű *alfanumerikus tabulátorokon*.

Magyarországon sok helyen működtek az 50-es évektől lyukkártyás gépparkok, elsők között létesítettek ilyen részlegeket Diósgyőrben a DIMÁVAG-nál, az Elektromos Műveknél, a Ganz Mávagban, a KSH-ban, valamint a Honvédelmi Minisztériumban, majd az 1950-ben alakult KGM Gépi Adatfeldolgozó Vállalatnál (GAV). Ezeken kívül -- kisebb konfigurációban -- még másutt is működtek lyukkártyás gépek. Mindezekről függetlenül az IBM az érintett időszakokban saját Vécsey utcai központjában folyamatosan fenntartott egy bérmunkairodát. A lyukkártyás gépek programozása, mint már említettük, még a kapcsolótáblákon, huzalok dugaszolásával, kijelölt előírások szerint történt. A feldolgozást nagyban segítette az 1961-ben beállított, talán első, a valóban számítógépnek nevezhető masina őskének tekinthető IBM 628 típusú *elektroncsöves kalkulátor*, amelynek a tárolói és aritmetikai egysége már az úgynevezett *magtároló* volt. Ez a gép kikapcsolt állapotban (pl. áramszünet!) is megőrizte a "számítás" eredményét. Technikailag a "programot" ekkor még a kapcsolótáblán (zsinórokon keresztül) lehetett, illetve kellett beállítani, megadni.

1966-ban érkezett be az országba az első igazán a maihoz hasonló típusú *számítógéprendszer*, az IBM 1440 típusjelű. Ez a készülék a programot már mágnesszalagon tárolta (vagy lyukkártyaköteg formájában állt az rendelkezésre). Ez a gép az akkori Kohó- és Gépipari Minisztérium (KGM) tulajdonába került (tehát először fordult elő, hogy nem lízing formában használták az országban nagyobb IBM adatfeldolgozó rendszert). Az elektronikus berendezések megjelenésével (1967 után) már teljes értékű (tárolt programú) számítógépek kerültek az országba. Ilyen volt az említett IBM 1440, amely elsőként a GAV-nál jelent meg. Bár már 1960-ban is érkezett egy elektroncsöves és ferrit memóriás(!) berendezés az országba (ez volt az IBM628-as), de csak célfeladatok elvégzésére volt alkalmas (ún. szorzó, gyorslyukasztó volt).

Még egy nevezetes dátum és fordulópont: 1968-ban a KSH három darab IBM 360/20-as típusú elektronikus számítógép megvásárlását engedélyezte. Ezek közül egy-egy az Állami Biztosítóhoz, a Nyugdíjfolyósító Igazgatóságához, illetve magához, a Központi Statisztikai Hivatalhoz került.

Ebben és a következő évben történt a számítógépek magyarországi generációváltása: a lyukkártyagépekről az IBM történet szerinti úgynevezett harmadik generációs számítógépekre való átállás.

A 60-as évek végére, a 70-es évek elejére a kft. munkatársainak száma az 1950-es dátumhoz képest kétszeresére, nyolcvan főre növekedett. Ekkorra megváltozott az IBM üzleti politikája is, a bérleti rendszer mellett az eladás is szokásos formává vált.

Bár kétségtelen, hogy az 50-60-as években (de inkább a 60-as évek első feléig) az IBM meghatározó irányt mutatott a lyukkártyás adatfeldolgozó berendezések terén, az amerikai vállalat magyarországi vegyes vállalatánál a lyukkártyás rendszerek mellett az irodatechnikai gépek eladásai is jelentősek voltak. A szövegírás minőségét javította az 50-es években megjelent *IBM Executive írógép*. Az 1960-as Budapesti Ipari Vásáron az akkori legújabb IBM 628-as lyukkártyás adatfeldolgozók mellett nagy sikert arattak a cég elektromos írógépei is. 1961 fontos év: megjelenik Magyarországon a máig is sikeres IBM gömbfejes írógép, amelyből a magyarországi kft. összesen több mint 8500 darabot értékesített az évek során. Szintén jelentősek voltak az ekkor megjelent *IBM másológépek* is. 1967 különlegessége: a tranzisztor "belépése" az IBM-technológiába, valamint az, hogy ekkor jelent meg az első ferritgyűrűs memória (ezeknek a gépeknek a memóriája ferritgyűrűk százazreiből állt). Ekkor írta az egyik vezető napilap cikkében a KGM Gépi Adatfeldolgozó Vállalathoz beszerelt új IBM elektronikus adatfeldolgozó gépről, hogy "az 70%-kal növeli a vállalat teljesítőképességét, óránként 24 ezer lyukkártyát olvas be és 15 ezret lyukaszt; percenként 9 ezer szorzást vagy 100 ezer összeadást végez el. Íróműve (nyomtatója) is rendkívül gyors: óránként 66 ezer sort képes leírni, ami egy 1500 oldalas könyvnek felel meg." A cikk írója így folytatta: "a gép segítségével el lehet készíteni műszaki fejlesztési terveket, ki lehet dolgozni technológiai rendszereket, gyártási folyamatokat, kohászati programokat. Alkalmas mindenfajta műszaki-gazdasági számításra, gyártás-előkészítésre stb."

Az 1960-as években megjelentek a hazai nyomdai piacon az IBM író-szedő eszközök, a hazai nyomdák is alkalmazásba vették az írásszedés új eszközét, a composer egy változatát. Ilyen eszközt Magyarországon összesen közel 450 ügyfél használt: kis nyomdák és vállalatok egyaránt.

Cégtörténet évről évre

Az 1936. óta hazánkban lévő IBM Magyarország Kft. ötvenes évek beli eredményei hullámzóak voltak. 1950-ben 80 ezer forintos veszteség volt a mélypont, ahonnan 1955-re fokozatosan negyedmilliós nyereségre tornászta fel magát a cég. 1956-ban ennek ismét csak a felét érte el, 1957-ben pedig újra, ezúttal 20 ezer forintos veszteséggel zárt. Ezután az 1958-as esztendő talán a legjobb volt ebben az évtizedben. A konszolidáció éveiben (1957-63) jobb idők következtek az IBM-re is. Erre az időszakra tevődik az a folyamat, amikor is az IBM beépül a magyar gazdaságba. A kulcshelyeken lévő gépeik üzemeltetése, a lyukkártya-előállítás, illetve az ehhez szükséges import nyersanyagok az állam részéről történő biztosítása, az IBM bérmunkairodán több vállalat könyvelési munkáinak végzése egyre inkább pótolhatatlan szerepet biztosított számukra a népgazdaság berkeiben. A kft. dolgozóinak éppúgy mint minden, a szakmában dolgozó embernek állami szakvizsgát kellett tennie. Erre 1957. augusztusában került sor.

Az 1958-as év nagy eseménye volt, hogy az esedékes népszámláláshoz szükséges újabb lyukkártyás gépekre kötött az IBM bérleti szerződéseket. Ezek a népszámláláshoz érkeztek be. Ebben az évben indul meg végre külföldről a rendszeres alkatrészellátás, amely a háború óta szünetelt.

1959. a népszámlálás előkészítésének az éve volt, amely az IBM-nek sok munkát jelentett. Januárban kezdték a tanfolyamokat a KSH gépkezelői számára. Nagy újdonság volt az üzletpolitika terén, hogy az IBM -- történetében először -- kezdett a hagyományos bérbeadás mellett gépek eladásával is foglalkozni. Újdonság az új típusú tabelláló gépek, az IBM 420-asok első beérkezése Magyarországra. 1959. októberében vette meg a vállalat első személygépkocsiját.

A hatósági tárgyalások eredményeként, 1960-ra megszületett az első, ún. "intercompany" megállapodás. A jelentős okmány lényegében a magyar vegyes vállalat működési szabályzata, egy, az anyavállalattal kötött társasági szerződés formájában, melyet az illetékes magyar hatóságok hagytak jóvá és nélkülük ezen változtatni nem lehetett. Ez azután negyedszázadig maradt érvényben. Az idők folyamán néhány kisebb kiegészítéssel bővült, változtatással módosult.

Ezekben az években lassan, de biztosan nőtt a cég nyeresége, melynek 70%-át az IBM nyomda hozta. 18%-ot a bérletbe adott gépek karbantartásáért az anyavállalat fizetett a kft.-nek, és a bevétel 12%-át a vállalat irodai bérmunka tevékenységéből nyerték.

1960-ban először vett részt az IBM Magyarországi Kft. a Budapesti Nemzetközi Ipari Vásáron. 1961-ben piacra dobták az első szövegfeldolgozót, az *elektromos írógépet*.

1961. áprilisában ünnepélyesen megemlékeztek a magyarországi IBM cég fennállásának 25 éves évfordulójáról.

1962-ben különösen a nyomda működése futott fel, ugyanis az országnak egyre több lyukkártyára volt szüksége. A kft. ekkor vásárolt egyik külföldi testvérvállalatától három nagy teljesítményű rotációs lyukkártyanyomó gépet.

Üzletileg 1960-61-62-63 és 1964 nagyon jó éveknek számítottak. Már "elfelejtették" az 1957. évi veszteségeket. 1960-61-ben évi 940 ezer, 1962-63-ban már évi 1 millió 800 ezer körül volt a nyereség. 1964-ben pedig több mint két és félmilliót teljesített a kft. Ez hosszú időn át, egészen 1972-ig a csúcst jelentette.

Az 1964. és 1970. közötti években a vállalat új tevékenységbe kezdett: megindult a gépeladás-közvetítő tevékenység; bejöttek a második- és harmadik generációs adatfeldolgozó gépek. Ennek kapcsán a kft. megkötötte az első karbantartási szerződéseket. Az új üzletág, a szövegfeldolgozó gépekkel folytatott tevékenység is fejlődik.

Az 1965. év nagy eseménye az első IBM 1440 típusú gép üzembe helyezése Magyarországon. Ez már a hagyományos lyukkártyás gépeket követő második -- elektronikus -- generációt képviseli, mégpedig az akkori szocialista blokk államai közül elsőként nálunk.

Az ezidőtájt Ausztriában megalakult *IBM Roece*, az IBM kelet-európai központja fontos változásokat hozott a magyar vállalat életében. Biztosította számára a gyorsabb fejlődést, a jobb kommunikációt a világgal. Az akkori szocialista államok között egyedül hazánkban működött bejegyzett cégeként IBM vállalat. Ezért az IBM Roece-nak más, úgynevezett szocialista országokkal ellentétben, külön kellett foglalkoznia a magyar kft.-vel. Nem lehetett a magyar vegyes vállalatot a többi kelet-európai országgal egy kalap alá vennie.

1966-ban a kft. megkezdte a világszerte kötelező IBM számvitel és számlarend alkalmazását. *Thomas J. Watson*, az IBM elnöke 1966. április elején meglátogatta az IBM Magyarországi Kft.-t. Ugyanezen év júniusában pedig Jones alelnök jött Magyarországra. Erre az időszakra esik, hogy a Központi Statisztikai Hivatal átvette a Külkereskedelmi Minisztériumtól a vállalat bér- és munkaügyi felügyeletét és szakmailag is bővült az IBM Magyarországi Kft.-vel való törődés. A szakmai felügyelet előtt nyilvánvalóvá vált, hogy az IBM-nek több olyan tevékenysége is van, amelyeket az időközben az e szakmában is megerősödött állami szektor is el tudna látni. Így például a nyomdai tevékenység öt éven belüli átadására készítették a céget. De szó volt a bér munka- és lyukkártyakarbantartási tevékenység átadásáról is.

1967-ben nagy erővel folyt az IBM világméretű továbbfejlesztése, 1968-ban folytatódott a kft. szakembereinek és gazdasági munkatársainak intenzív, külföldi tanfolyamokon való kiképzése. Ekkor készült el az első, és később megszokottá vált PLAN, a vállalat két éves IBM terve. 1968-ban kiderült, bár a magyar cég tíz nehéz évet hagyott a háta mögött, mégis összesen 7 millió dollár bérleti díjat továbbított az anyavállalatnak. Az anyavállalat azonban csak a megjelenést követően, másfél éves késéssel engedélyezte az új IBM 360/20-as rendszerek kelet-európai (így a hazai) eladását. Így a 60-as évek végén két évre megnehezült a magyar cég számára az üzletkötés. Mégis a két esztendő alatt öt új IBM számítógéprendszer talált gazdára, ami példátlan volt az akkori szocialista blokk országaiban.

1969. áprilisában az IBM Magyarországi Kft. az előzetes megállapodások szerint átadta lyukkártya-nyomdáját, anyagait, gépeit és az ott dolgozó személyzetet a SZÜV-nek. Az ezzel járó bevételi kiesés negatívan érintette a cég eredményességét. Ugyanebben az évben a korábban nyereséges vállalat már 700 ezer forintos veszteséggel zárt. 1970 tavaszán felhagytak a cég bér munkairodai tevékenységével is, és átadták a hagyományos gépek karbantartását az állami szektornak. Így ebben az évben is maradt a veszteség. Az újabb fellendülés csak 1971-től kezdődött...

Végül nem feledkezhetünk el megemlíteni néhány szakember, vezető nevét azok közül, akik a cég eme pionír korszakában, az 50-es, 60-as években munkájukkal segítették az IBM-et. 1951-ig *dr. Sándorfi Gyula* volt a kft. igazgatója, majd 1951-56. között *Makai Tivadar* vezette a céget. Őt *dr. Boldis István* követte, aki 1957-től 1968-ig állt az IBM Magyarországi Kft. élén. Eme "hőskorzsakban" az IBM vezetők közvetlen munkatársai közül meg kell említeni néhányuk nevét: *Barna László, Benyó Gusztáv, dr. Berg Mária, dr. Császár László, Gács Tibor, Kertész Ádám, Könyves Tóth Pál, Melega Mária, Osváth György, Quittner Judit, Thuróczy Frigyes, Török Pálma és Vári Ernő.*

Köszönet illeti, *Benyó Gusztávot* és *Utry Lászlót*, valamint *Szentiványi Tibort* értékes anyagaikért, információikért és azért a segítségért, amellyel hozzájárultak, hogy az összefoglaló elkészülhessen.